

NERIJUS STASIULIS

Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Lietuva
Vilnius Gediminas Technical University, Lithuania

HEIDEGERIŠKOJI NAUDOS ONTOLOGIJA

Heideggerian Ontology of Use

SUMMARY

The article attempts to ponder the ontology of use. The utilitarian attitude which is essential to our time – whether seeking after use is appreciated or downgraded – is based on the ontology of the subject. We need to retrieve the authentic meaning of use by dint of switching from the ontology of the subject to the ontology of the Dasein. As is always the case in Heideggerian thought, the historical dimension is important. The turn to ontology relates to hearkening to the Greek and pre-Socratic sources of ontology. Here we shall interpret Heideggerian thinking about the ontological utterance which is probably the first one in the West – that of the only remaining fragment of Anaximander. Therein use reveals itself as the name of Being. We demonstrate how the structures which were formulated in *Being and time* are found in reflection over the beginning of Western ontology.

SANTRAUKA

Straipsnyje mėginama apsvarstyti naudos ontologiją. Laikoma, kad mūsų laikais esmingą utilitaristinę nuostatą – nesvarbu, ar naudos siekimas vertinamas pozityviai, ar negatyviai, – grindžia subjekto ontologija. Reikia atgauti tikroviškąją naudos prasmę, subjekto ontologiją keičiant *Dasein* ontologija. Kaip visada, heidegeriškajame mąstyme svarbi istorinė dimensija, ontologijos virsmą siejant su įsiklausymu į jos graikiškąsias ir ikisokratiškąsias ištakas. Čia interpretuojame heidegeriškąjį turbūt pirmosios Vakarų ontologinės ištarnos – Anaksimandro išlikusio fragmento – apmąstymą, kuriame nauda pasirodo kaip būties vardas. Parodome, kaip *Būtyje ir laike* suformuluotos struktūros atpažįstamos ir Vakarų ontologinės pradžios apmąstyme.

ĮVADAS

Utilitaristinės organizacijos esmė – ti (Rubavičius 2010). Būtis valdoma – pa-
panaudojimas (perdirbimas) kaip ištek- jungiama efektyviam veikimui ir tvaru-
liaus subjekto esmei išsaugoti ir stiprin- mui – subjekto, kuris gali būti supranta-

RAKTAŽODŽIAI: nauda, utilitarizmas, Heideggeris, ontologija, būtis, *uti*.

KEY WORDS: use, utilitarianism, Heidegger, ontology, being, *uti*.

mas kaip politinis arba ekonominis darinys, arba kaip paskiras individas. Efektyvaus veikimo esmę sudaro tai, kad subjekto tvermė pasiekama užtikrinant išteklių tvarumą ir neišsenkamumą. Išteklių tvarumo – begalinumo arba nemirtingumo – prielaida yra esminė. Subjekto esmę sudaro būtent jo *conatus* arba *nisus*. Ši ontologija grindžia kalbėjimą apie valstybės, ekonomikos arba individo *poreikius*. Veikimas, vedamas šių poreikių, yra tautinės, tarptautinės arba individualios romantikos esmė. Šios ontologijos išsipildymą Martinas Heideggeris viename iš tekstų (Heidegger 2004: 45–63) aprašo šiais svarbiausiais požymiais: dievai pasitraukia, žemė griauinama, žmogus tampa mase, įsivyrėja vidutinybė.

Anot Heideggerio, mes netinkamai mąstome apie naudą, jeigu ją grindžiame subjekto ontologija. Tokia naudos prasmė galima, bet ji yra būties užmaršties raiška. Subjekto ontologinis „virsmas“ *Dasein* reiškia naudos ontologijos „virsmą“ – esinio tvermės sauga virsta būties saugojimu (heidegeriškoji būties pie-mens samprata). Išties, nauda, naudoji-

mas – jeigu mąstome teisingai – yra būties išslaptinimo (ontologinio skirtumo) kitas pavadinimas. *Būtyje ir laike* jam skirta parankumo (*das Zuhanden*) analizė, o šiame straipsnyje parodysime, kaip ta pati mintis pateikiama analizuojant ankstyvąjį Vakarų ontologijos tekstą, parašytą ikisokratiko Anaksimandro (tiksliau – išlikusią vienintelę to teksto frazę).

Heideggerio fenomenologinė Vakarų ontologijos ir jos istorinių raiškų analizė rodo, kad mūsų ontologiją grindžia būtent tvarumo/tvermės (tveriančio esmo) prielaida, kurią – tai fiksuojama fenomenologiškai – paveldime iš graikų. Žvelgiant fenomenologiškai, aptinkama, jog visą graikų mąstymą – graikų buvimą – grindžia būties kaip tvermės (tveriančio esmo) raiška. Šią tvermę, arba naudą, mąstyti kaip ontologinį skirtumą, arba būties išslaptinimą, mokomasi grįžtant prie pirmųjų Vakarų filosofijos tekstų. Būtent Anaksimandro tekstas *naudą* ir *poreikį*, arba *reikėjimą*, mąsto kaip ontologinį skirtumą.

Šiame straipsnyje pateikiama ir interpretuojama heidegeriškoji Anaksimandro ištaros analizė.

BŪTIES IR ESINIO SANTYKIS

Anaksimandro ištara skamba taip: „ἐξ ὧν δὲ ἡ γένεσις ἐστι τοῖς οὖσι καὶ τὴν φθορὰν εἰς ταῦτα γίνεσθαι κατὰ τὸ χρεῶν· διδόναι γὰρ αὐτὰ δίκην καὶ τίσις ἀλλήλοις τῆς ἀδικίας κατὰ τὸν τοῦ χρόνου τάξιν“. Remdamasis Johno Burneto analize, Heideggeris frazės pradžią mano buvus pridurtą vėliau, tad tikroji Anaksimandro ištara prasidedanti tik žodžiais „κατὰ τὸ χρεῶν“³ (Heidegger

1977: 340–341). Kaip vėlesnį priedėlį Heideggeris pašalina ir frazės pabaigą „κατὰ τὴν τοῦ χρόνου τάξιν“ – „pagal laiko tvarką“ (1977: 341). Likusioji frazė skamba taip: „κατὰ τὸ χρεῶν· διδόναι γὰρ αὐτὰ δίκην καὶ τίσις ἀλλήλοις τῆς ἀδικίας“. Vėliau frazėje pridurta nuoroda į laiką pašalinama ir todėl, kad tikroviškai (*eigentlich*) prasme „laikas“ reiškia būtent būties kaip ontologinio skirtumo

„struktūrą“ – buvimo esmė yra ir tikroviškoji laiko esmė (1977: 343 ir t.).

Ontologinio skirtumo – būties ir esinio skirtumo bei susietumo, esiniui esant būties raiška, – požiūriu, pirmoji frazės dalis – κατὰ τὸ χρεών – žymi būtį, o antra – esinį. Pirmoji dalis fiksuoja būtį kaip raišką, o antroji šią raišką (laiką) apibūdina.

Esinio esimas (būties raiška, laikas) graikams esąs įėjimas į ribą (πέρας). Būties Anaksimandro dar vadinama τὸ

ἄπειρον todėl, kad ji yra esinčiojo ribos (jo tvermės, *Weile*) teikimas (1977: 368). Ji pati yra ne esinys, bet tai, kas leidžia esiniui būti. Tad ji pasirodo tik besislėpdama. Dėl to kaskart išlieka būties galimybė, arba pavojus, jog esintysis taps atveriamas nebe būčiai atskaitingam *Dasein*, bet „tik“ subjektui, šitaip iškreipiant tvermės prasmę: „kad [esinys] iš laikstančio užsilikimo sukietės į vien pastovumą“ (1977: 368).

NAUDA KAIP BŪTIES RAIŠKA

Būties ir esinio santykis Heideggerio filosofijoje suprantamas kaip *Būtyje ir laike* analizuojamas transcendentalinis gamintojo santykis su parankiuoju esiniu (reikmeniu). Jau šiame 1927 m. tekste nauda yra pamatinė transcendentalija. Vėlyvajame tekste, skirtame Anaksimandro ištarai, Heideggeris sieja žodį „χρεών“ su žodžiais „χράω“, „χράομαι“ (man reikia, imuosi) bei žodžiu „χείρ“ – ranka. „Χράω“, anot Heideggerio, reiškia „kaip nors su kažkuo elgiuosi“, „apdirbu“ (*be-handle*) (1977: 366), taigi „įsuku į savo veiklą“, „naudoju“ – tai yra atveriu kaip parankų.

Anaksimandro τὸ χρεών gamina, disponuoja, t. y. teikia tvarką kaip esinčiojo buvimą (*verfügt*) (1977: 363). Tai, kad įvardijimas τὸ χρεών nukaltas substantyvuojuojant *kilmininko* (*genitivus*) linksnį, anot Heideggerio, reiškia tai, kad jis nurodo ontologinę kilmę ontologinio skirtumo požiūriu (1977: 364). Žodžiai „κατὰ τὸ χρεών“ frazėje imami kaip nurodantys būtį („κατά“ nurodo kryptį iš viršaus žemyn, tai yra τὸ χρεών viršenybę (1977: 362–363), o likusioji tikro-

sios Anaksimandro frazės dalis – esintįjį (esinį). Pateikiant daugiau tarptekstinių sąsajų, *Būtyje ir laike* žodis „verfügbar“ vartojamas norint nusakyti santykį su parankiškuoju esiniu (Heidegger 2006: 69), o svarstant Aristotelio ἀρχή (kuris suprantamas kaip fenomenologiškai tapatus ikisokratiškajam), taip pat nurodoma, jog jis reiškia tvarkos, tvermės suteikimą – kildinantį tvarkymą arba tvarkančią kilmę (*ausgängliche Verfügung/verfügende Ausgang*) (Heidegger 1979: 247). Būties gamina, arba „tveria“, esinius teikdama jiems tvermę.

Graikiškoji οὐσία traktuojama ryšium su *Būties ir laiko* parankumo analize ir būtent su naudojimo (*frui, uti*) tikroviškąja prasme: „[Sampratoje] frui slypi: praesto habere; praesto, praesitum graikiškai įvardijama kaip ὑποκειμενον, tai, kas jau plyti priešais mus nepaslėptume, οὐσία, laikstant esintysis (*das jeweilig Anwesende*)“ (Heidegger 1977: 367). Tad „frui, bruchen, brauchen, Brauch reiškia: kam nors jo tikroviškąją esmę suteikti ranka (*aushängigen*) ir jį kaip šitaip esintįjį tvariai išlaikyti rankoje (*in der wah-*

renden Hand behalten)“ (1977: 367) Tikroviško (*eigentlich*) ir netikroviško (*uneigentlich*) būties atvėrimo skirtį Heideggeris supranta būtent per dvi skirtingas parankumo, arba laikymo rankoje, naudojimo, galimybes – pagal subjekto ontologiją arba pagal *Dasein* ontologiją.

Haidegeriškuosiuose *ὄνσῖα* apmąstymuose šis žodis žymi patį *Dasein* kaip būties išslaptinimo būdą ir jo dvi galimybes: (1) subjekto nusavintos tvermės arba (2) kaip būties ir *Dasein* abipuse priklausomybe (reika) charakterizuojamos tvermės. Antroji išsakoma *Genitivus objectivus* ir *Genitivus subjectivus* žaismu frazėje „būties išslaptinimas“. Abiejų šių traktuočių galimybė glūdi pirmapradžiaime *ὄνσῖα* intencionalume. Pats žodis *ὄνσῖα*, panašiai kaip ir Heideggerio vartojamas vokiškasis jo „atitikmuo“ *Anwesen*, reiškia „nuosavybę, tai, kas turima, tur-tą, disponuojamus išteklius“ ir pan. *Υποκείμενον* (gr. tai, kas plyti priešais), lotyniškai vadinamas subjektu (*subjectum*), reiškia tikroviškai suprastą *ὄνσῖα* – kylantį ir besilaikantį (turimą) es-

mo turinį, pačią esmo kilmę ir laikmę (tur-tą) ir šia prasme kiekvieno laikstanciojo (esinio) pagrindą – tai, kas jam teikia jo esmą. Dėl to esmo turinys gali būti suprantamas kaip priklausantis subjektui, išlaisvintam nuo būties, kaip priklausantis nuo jo kaip jo pagrindo, kaip išimtinai jo disponuojamas turtas. Subjektas ir jo teritorijoje laikstantis esmas (*Wesen, Anwesen*) išsilaisvina nuo bet kokios užuominos apie jo priklausomybę būčiai. Haidegeriškasis subjektas – *Dasein* – prisimena savo priklausomybę būčiai ir esmo turinys (*ὄνσῖα*) pasirodo kaip šioje priklausomybėje išaknyto *Dasein* gaunamas ir tausojamas (saugojamas) turtas. *Būtis ir laikas* bei netgi visa Heideggerio filosofija sukasi apie šią dvejetainę *ὄνσῖα* traktavimo galimybę.

Esinys gali būti atvertas netikroviškai, subjektiškai-nusavintas būties užmarštyje arba, prisiminęs būtį, būties ir esinio abipusiame santykiyje. Galima būtų pasakyti, kad pirmuoju atveju esmas yra pirmiau subjekto rankoje, antroju – pirmiau rankoje būties.

NAUDA KAIP BŪTIES DŽIAUGSMAS

Anaksimandriškąjį būties – sykiu reiškiančios ir patį būties ir esinio santykį, būčiai esant jos išslaptinimu, – pavadinimą *τὸ χρῆσθαι* Heideggeris verčia žodžiu „der Brauch“. Šis žodis yra giminingas žodžiui „brauchen“, reiškiančiam „reikėti“, „būti reikalingam“, „naudoti“. *Der Brauch* reiškia įprastą veikimą (*πρᾶξις*, taigi, laikstantį buvimą), siejant jį su tuo, kuo įprastai naudojamosi, ką įprasta naudoti. *Reikėjimo* prasme *der Brauch* sietinas ir su *appetitus* (*nisus, cona-*

tus). *Appetitus* gali tapti būčiai neatskaitingo – beatožvalgiško (*rücksichtlos*) – esinio charakteristika. Kaip tik šitaip šiandien dažniausiai suprantami žodžiai „naudojimas“, „vartojimas“, „reikmė“, „poreikis“. *Naudojimas* šiuo atveju reiškia pasinaudojimą tuo, kuo *turime teisę* naudotis, turėjimą iš to naudos (1977: 367) (subjektiškai). O Heideggerio tekste kviečiama suprasti žodį „brauchen“ jo pirma-prade šaknine prasme: „brauchen yra bruchen, lotyniškasis frui, mūsų vokiška-

sis fruchten, Frucht“ (1977: 367). Žodis „bruchen“ (plg. angl. „brook“; indoeuropietiška šaknis „bhrug-“) (Heidegger 1984: 53, n. 1) reiškia „pakešti“, „toleruoti“, žodis „fruchten“ reiškia „nešti (vaisių)“, „duoti naudą“ (vaisiaus nešimo prasme). *Τὸ χρεών* yra „reikiamybė“, ne gniuždančios naštos prasme, bet kaip laisvė giliausia prasme: „Taigi „brauchen“ reiškia: kam nors esinčiam kaip esinčiam leisti esėti“ (Heidegger 1977: 367).

Subjektą charakterizuoja aktyvus disponavimas, o *Dasein* naudą charakterizuoja pasyvumo – kęsimo – svarba veikimui. Heideggeris čia prisimena aristoteliškojo *πάθος* dviprasmiškumą. Kęsmas turi ir neigiamą, ir teigiamą prasmę. Kęsmas gali reikšti *φθορά*, nykimą, grėsmę (Heidegger 1993: 196), apibūdinti esinio pažeidžiamumą. Bet kitais atvejais „*πάσχειν* turi *σωτηρία* [išsaugojimo] pobūdį“ (1993: 196) – jo reikia esinio išbūtinimui. *Πάθος* čia yra galimybės perėjimo tikrovėn patirtis, arba kęsmas (1993: 196–197).

Tas pats kęsimo momentas Heideggerio pabrėžiamas ir aptariant Aristotelio *δύναμις* sampratą. *Δύναμις* esąs esmingas ne tik veiksmo – nukreiptumo į *ἐνέργεια*, bet ir pasyvumo momentas: *δύναμις τοῦ παθεῖν* turi *παθητικός* savybę – ji gali „patirti“ kažką, ir per šią patirtį prarandamas beformiškumas, atsisakant stokos ir susiformuojant į kažką aukštesnio (Heidegger 1990: 48).

Sykiu subjektiškai traktuojamas naudojimas sietinas su reikos virsmu nesitartinu būtinumu, o būties mąstyme jis sietinas su pasyvumu kaip aristoteliškojo *πάθος* kęsimo ir reika kaip leidimu (laisve). „Fruī“, „bruchen“, „brook“ laisvės prasme reiškia vaisiaus *nešimą* ir *džiaugimąsi* nešamu vaisiumi. Šis džiaugimasis Heideggerio mąstyme nurodo ramų būties ir *Dasein* abipusį kenčiančiai-veikiantį leidimą būti (nauda sieja būties esmę ir žmogaus esmę (plg. Heidegger 1977: 373) kaip laikstančiojo tvermės (ribos, formos) priėmimą.

NAUDA KAIP BŪTIES TAUSOJIMAS

Būčiai reikia *Dasein* kaip ir *Dasein* reikia būties. Ši abipusė reika ir yra tikroviškoji laiko, arba ontologinio skirtumo, prasmė. Tai kenčiančiai-veikiantis leidimas būti, nuolat tveriantis būties ir *Dasein* ryšys – arba ryšys tarp ribos ir su ja atsirandančio daugio bei apeirono, arba vienio. Aptardamas Anaksimandro sampratas, abiem atvejais Heideggeris šį ryšį nusako žodžiu „Fuge“ ir jo vediniais arba su juo sudarytomis frazėmis. Anaksimandro tezės antroje dalyje vartojamą žodį „*ἀδικία*“ Heideggeris verčia fraze „aus der Fuge sein“ – „būti iširus, išsi-

kreipus, išsiderinus, be tvarkos“ (1977: 354). O frazė „*διδόναι δίκην*“ verčia fraze „Fuge geben“ – „teikti santarvę, sąryšį, susiklausymą“ (1977: 356). Čia pasikartoja motyvas, išsakytas ir Heideggerio darbe apie pagrindo ir egzistencijos (tamos ir šviesos) santykį F. Schellingo filosofijoje: „[jū] priklausymas vienas kitam (*Zusammengehörigkeit*) pirma įgalina jų skirtumą ir vaidą (*Zwietracht*), kuris išauga į aukštesnę vienovę (*Eintracht*) (*hinaufbildet*)“ (Heidegger 1995: 137). Anaksimandriškoji *Δίκη* apibūdinama kaip *fugend-fügende Fug*²⁹ (Heidegger 1977: 357) –

tvermė kaip siejantis skirtumas, kaip ribos teikimas ir formos išlaikymas.

Žodį „τίσις“ Heideggeris verčia žodžiais „tausojimas“ (*Schätzen*) (1977: 358) ir „atožvalga“ (*Rücksicht*) (359). *Τίσις* yra tai, kas sieja paskiruosius esinius esimo visumoje, ir tai, dėl ko ji nėra suplėšoma į beatodairiškus (*rücksichtlos*) subjektus ir išblaškoma į tai, kas neturi stovėsenos (*Bestand*) (359), formos, tikrovės. *Būtyje ir laike* terminas „atožvalga“ (*Rücksicht*) nurodo santykį tarp žmonių (*mit-Dasein*) (Heidegger 2006: 123), bet mums svarbu šiuo terminu aprašomas pats būties atvėrimo būdas. Šis santykis turįs tikroviškumo ir netikroviškumo modusus: netikroviškame santykyje rūpestis kitu kita (aiškiai ar paslėptai) uzurpuoja, tai yra atima iš jo savarankišką aktyvumą, nes numano save kaip objektizuojantį subjektą, o tikroviškame – išlaisvina ir tausuoja jo savarankišką būtį (2006: 122). Be to, netikroviškas santykis grindžia ir skaičiuojantį, „vien skaičiais“ paverčiantį buvimo-tarpusavyje būdą. Šį skaičiuojantį santykį Heideggeris taip pat pavadina „beatodairišku (*rücksichtlos*) mit-Sein“³³ (2006: 125). Nors veikale pirmiausia ir dažniausiai *Dasein* egzistencialai pristatomi kalbant apie žmogų ir santykį tarp žmonių, ta pati jais atskleidžiama esimo struktūra esminga visam esimo turiniui (kaip *Dasein* jį atveria ir „supranta“). Pabrėžtina, kad čia nėra tinkama įsivelti į kalbas apie santykį tarp *aš* ir *kito*, nes ontologiškai pasaulis visada yra bendras, ir svarbus yra pats *santykio* pobūdis, kuris ir yra pamatinis dalykas.

Dasein visada yra bendras pasaulis. Todėl esiniai visada yra tikroviškame arba netikroviškame santykyje. Šis dve-

jopumas toks: vieno esinio aktyvumas (būtiškumas) leidžia kito esinio aktyvumą (būtiškumą) arba jį atima. Pirmuoju atveju aktyviajam esiniui esmingas ir kęsmas (leidimas), o pasyviajam – ir aktyvumas, o antruoju – aktyvusis ir pasyvusis yra atitinkamai aktyvus ir pasyvus absoliučiai (antrasis tampa pirmojo objektu). Esinio beatodairiškumą Heideggeris, aptardamas Anaksimandro ištarą, sieja su jo kaip individualaus (subjektiško) troškimu išsilaikyti (*Beharren*) (Heidegger 1977: 359), taip nurodydamas ir (pvz., Leibnizo, Spinozos) *conatus* sampratą, arba subjekto ontologiją apskritai. Subjekto ontologiją charakterizuoja tai, jog paskirasis esinys išplyšta iš esimo visumos, kurioje jis atožvalgiškai susietas su kitais esiniais kęsmo-veiksmo santykiu. Atsiranda kitas, kuris jam tampa objektu. Šis apibūdinimas mena aprašymą *Būties ir laiko* priešrankiškojo esinio, pasirodančio tik įvykus lūžiui parankiškųjų esinių nuorodų susietume (Heidegger 2006: 75). Toks esinys vėlyvajame tekste apibūdinamas kaip stokojantis stovėsenos, tai yra niekad nepasiekiantis to, kur veržiasi jo *nisus* arba *conatus*. O *Sorge* egzistencialas yra *conatus* modifikacija Heideggerio mąstyme, numananti *Sorge* nukreiptumą į apofatišką jį kenčiančiai-veikiantį, telkiantįjį „Ev. Šį pamiršęs esinys/subjektas įvardijamas žodžiu „ruchlos“, o prisimenančiam būdingas „Ruch“ (viduramžiškai, „ruoche“ – galbūt giminingas lietuviškajam „rūp-ėti“), kuriuo Heideggeris sykiu verčia žodį Anaksimandro „τίσις“ ir įvardija savo „Sorge“ (Heidegger 1977: 360). Tai tikroviškoji reikmė ir tikroviškasis poreikio buvimo būdas.

IŠVADA

Heideggerio mąstymas „nepasisako“ nei už, nei prieš utilitarinę organizaciją. Pati organizacija, arba gyvenimo technika, suprantama kaip tam tikros ontologijos išraiška. Heideggeriui rūpi pati ontologija, todėl jis įsiklauso į *uti* prasmę. Jo tekstuose siekiama nuodugniau apmąstyti utilitarinę struktūrą grindžiančią subjekto ontologiją, subjektui heidegeriškajame mąstyme tampant *Dasein*. *Dasein* struktūra, aprašyta jau ankstyvuoju Heideggerio rašymo ir dėstymo tarpsniu, yra būties išslaptinimo „struktūra“ ir vėliau atrandama iš naujo skaitant ikisokratiškosios ontologijos tekstus (šiuo atveju – Anaksimandro filosofiją). Remiantis tuo,

uti suprantamas kaip būties atvėrimo būdas, o tikroviškajam būties atvėrimui reikalingas abipusis būties ir esinio bei sykiu esinių tarpusavio susiklausymas, pasirodantis kaip ontologinių kėsimo ir veiksmo „sąveikos“ judesys. Būtent įsiklausymo į būtį kėsimas yra *Sorge* egzistencialo prasmė ir dievų buvimo būdas. Mokantis mąstyti (įsiklausyti į būtį) utilitarizmo paviršius paliekamas nepalietas, parodant jį būtent kaip ontologiją. Būtent taip ir tik taip leidžiama utilitarizmo būčiai būti, užuot subjektiškai ieškojus utilitarizmo problematikoje išsitenkančių sprendimų ar vien tik traktuojant utilitarizmą kaip objektą.

Literatūra ir nuorodos

- Heidegger, M., 1977. Der Spruch des Anaximander (1946). Martin Heidegger, *Gesamtausgabe*. I. Abteilung: Veröffentlichte Schriften 1914–1970. B. 5: Holzwege. Frankfurt am Mein: Vittorio Klostermann.
- Heidegger, M., 1979. Vom Wesen und Begriff des Φύσις, Aristoteles, Physik B, 1 (1939). Martin Heidegger, *Gesamtausgabe*. I. Abteilung: Veröffentlichte Schriften 1917–1970. Bd. 9: Wegmarken. Frankfurt am Mein: Vittorio Klostermann.
- Heidegger, M. 1984. The Anaximander Fragment. *Early Greek Thinking*, Martin Heidegger. Translated by D. F. Krell and F. A. Capuzzi. San Francisco: Harper.
- Heidegger, M., 1990. Aristoteles, Metaphysik Θ 1–3, Von Wesen und Wirklichkeit der Kraft. Martin Heidegger. *Gesamtausgabe*. II. Abteilung: Vorlesungen 1923–1944. Bd. 33: Aristoteles, Metaphysik Θ 1–5, Von Wesen und Wirklichkeit der Kraft. Frankfurt am Mein: Vittorio Klostermann.
- Tą pačią struktūrą išsako ir garsioji interviu žurnalui *Der Spiegel* pasakyta frazė „tik dievas dar gali mus išgelbėti/išsaugoti“ – „nur noch ein Gott kann uns retten“. Žodžiu „dievas“ arba „įsiklausymas į dievą“ *mas Dasein* kėsimo momentas, „išgelbėjimas/išsaugojimas“ (*das Retten*) nurodo šiame kėsime įsaknytą veiksmą. Frazė išsako kėsimo-veiksmo slėpinį.
- Heidegger, M., 1993. Die Grundbegriffe der Antiken Philosophie. Martin Heidegger. *Gesamtausgabe*. II. Abteilung: Vorlesungen 1919–1944. Bd. 22: Die Grundbegriffe der Antiken Philosophie. Frankfurt am Mein: Vittorio Klostermann.
- Heidegger, M., 1995. Schellings Abhandlung über das Wesen der Menschlichen Freiheit (1809). Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Heideggeris, M., 2004. Metafizikos įvadas. Vertė T. Sodeika. *Žmogus ir žodis* 6 (4): 45–63. Vilnius: VPU leidykla.
- Heidegger, M., 2006. *Sein und Zeit*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Rubavičius, V., 2010. *Postmodernusis kapitalizmas*. Šioje V. Rubavičiaus studijoje heidegeriškoji ontologija, mūsų manymu, iš esmės tinkamai susiejama su suišteklinio (arba suprekinimo kaip suišteklinio) problematika, tačiau nepriimtina, kad iš ontologinio registro, atrodo, pereinama į ideologinės kritikos registrą.